

In Memoriam ADOMUI MATULIAUSKUI

2018 m. spalio 22 d. mirė grafikas, knygų iliustratorius, knygos ženklų kūrėjas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Leidybos skyriaus vadovas Adomas Matuliaskas. Šių metų gegužės 29 d. jam sukako 55-eri metai. Adomas pasižymėjo unikaliu gebėjimu derinti intensyvų ir vaisingą kūrybinį dailininko darbą su atsakingomis pareigomis Lietuvos kultūros tyrimų institute. Nuo 1997 m. pradėjęs dirbti šiame Institute Adomas Matuliaskas padėjo mokslininkams į pasaulį išleisti dešimtis monografijų, studijų ir kitų mokslinių leidinių. Ypatingos Adomo globos susilaukė Instituto mokslinis periodinis žurnalas *Sovijus*, kuriam dailininko sukurti grafikos darbai suteikė unikalią, iš karto atpažįstamą, itin estetišką įvaizdį.

Adomas Matuliaskas kūrė ekslibrisus, estampus, grafinius ženklus, iliustravo leidinius, paliko mozaikų iš akmens, piešinių, šilkografijos darbų. Jis surengė 8 asmenines parodas, dalyvavo 18-oje grupinių parodų Lietuvoje ir užsienyje. Nuo 1992 m. Adomas Matuliaskas – Lietuvos dailininkų sąjungos narys.

Netikėta Adomo Matuliasko mirtis atėmė iš mūsų labai brangų kolegą ir visų mylimą bičiulį. Instituto mokslininkai ir darbuotojai nuoširdžiai gedi drauge su velionio artimaisiais.

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTO DARBUOTOJAI

Apie Adomo Matuliasko kūrybą rašė žymūs Lietuvos meno tyrinėtojai. Jo kūrybos mitologinius motyvus analizavęs filosofas Naglis Kardelis 2016 m. parašė nuoširdų, jausmingą straipsnį kultūros žurnale *Naujoji Romuva*, Nr. 3, kurio rankraštinė versijos dalį čia pateikiame kolegės Adomo veiklos ir kūrybos atminimui pagerbti.

Gimstančių formų misterija *Apie vaizdinę Adomo Matuliasko mitologiją*

Vilnius yra mistikos kupinas miestas. Gali dešimtis metų vaikščioti jo gatvėmis, mėgindamas perskaityti senamiesčio grindinio ženklus ar grožėdamasis saulėlydžio atspindžiais barokinių bažnyčių bokštuose,

valandų valandas rymoti ant Neries ir Vilnios krantų, vildamasis srūvančiuose vandenyse įžvelgti istorinio laiko tėkmę, nuo kalvų viršūnių kasdien akylai žvalgyti padūmavusius miškingų apylinkių horizontus ar stebėti lėtai plaukiančių debesų metamorfozes – šis jaukus ir nuo vaikystės puikiai pažįstamas miestas vis tiek liks mįslingas ir iki galo neprijaukintas. Seniai nutilo Gedimino susapnuoto geležinio vilko kauksmas, bet, geriau įsiklausęs, šlovingos Vilniaus senovės aidą vis tiek gali išgirsti Vilnios ir Kaukysos čiurlenime, kuris, nugramzdinęs į transą, miesto praeities vaizdus – lyg sapno vizijas – leidžia išvysti srauniuose šių upokšnių verpetuose ar jų stačių krantų atodangose, istorijos ir priešistorės klodais slūgsančiose tartum storų foliantų puslapiui.

Ši Vilniaus mistika labiausiai juntama istorinėje miesto širdyje – Šventaragio slėnyje: didingas panoramas atveriančiuose Gedimino kalno takelių, vedančių link pilies bokšto, vingiuose, Katedros aikštėje, rytą ir vakarą ilgai aidinčioje galingo varpo gausmu, ūksmingame Bernardinų sode, saldžiai ir aitriai kvepiančiame retų augalų žiedais, saulės nutviektų trijų baltų kryžių, stūksančių ant stataus kalno, žėrėjime.

Ypač dvi šios šventos žemės vietos – ta, kurioje Kaukysos upelis susilieja su Vilnia, ir toji, kurioje Vilnia srauniai įsilieja į Nerį, nuteikia kūrybai, gaivalingai kaip šie veržlūs upokšniai ir turinčiai galią prikelti Vilniaus mitą iš užmaršties – arba sukurti jį iš naujo. Kokia galinga ši vieta, suvoki įsižiūrėdamas į talentingo mūsų menininko Adomo Matuliausko grafikos darbų ciklą „Kaukysos kaukai“, kuris šių metų vasarą eksponuotas „Arkos“ galerijoje ir centrinuose Vilniaus universiteto rūmuose.

Užaugęs Užupyje, kuriame praleido vaikystę, jaunystę ir vėlesnes dienas, šis dailininkas, sakytume, tapo neformaliu dvasiniu šios vietos sergėtoju – nelyginant koku *genius loci*, ir taip suaugo su šia vieta, kad atrodo tiesiog išaugęs iš šios žemės kaip kaukas, kuris, pasak mitų, atsiranda iš kupsto ar užgimsta iš derlingos dirvos grumsto. Galime teigti, kad ir visa ankstesnė šio iškilaus menininko kūryba buvo skirta atgaivinti – ar naujai sukurti – Šventaragio slėnio ir visos aplinkinės Užupio teritorijos mitą, pasakojamą ne žodžiais, o vaizdais.

Jau ankstesniuose Matuliausko grafikos darbuose, kuriuose kerinčiomis linijomis giedama odė Bernardinų sodui, gali pajausiti gaivalingą, iš pačios žemės spontaniškai –

lyg mitinis kaukas – kylančią autentiškos kūrybos jėgą, nutrinančią ribą tarp tikrovės ir už ją tikroviškesnio vaikystės sapno. „Kaukysos kaukuose“ šis mistinės Vilniaus širdies – Šventaragio slėnio ir Užupio teritorijos – mitas išradinčiai pasakojamas toliau, įgydamas universalesnių prasmų ir paliudydamas dar platesnį meninį užmojį. Šiame cikle, palyginti su ankstesniais Adomo Matuliausko darbais, atsispindi dar didesnio formos minimalizmo ir asketiško techninio virtuoziško siekis, kurį dailininkas įgyvendina su kaupiu.

Kiekvienas „Kaukysos kaukų“ ciklo paveikslas yra skirtas konkrečiam, savo tapatybę ir charakterį turinčiam kaukui, bet kartu – jei tik gebame įsižiūrėti įdėmiau – apreiškia mums tam tikrą kauko, kaip būtybės, atsirandančios iš beformio žemės grumsto ir siekiančios įgyti tam tikrą pavidalą, *metamorfozę*, konkretų kauko virsmą, atskleidžiantį kurią nors universalią, visoms būtybėms būdingą ontologinio virsmo rūšį. Patys paskirų ciklo darbų pavadinimai, nurodantys konkrečių kaukų vardus, ne tik pagauna grafiškai abstrakčią kiekviename paveiksle pavaizduotos mitinės būtybės esmę, bet ir leidžia brėžti projekcijas į kitus lietuvių mitologijos kontekstus: baltiški mitai, legendos ir pasakos daugiaprasmiu punktyru įtaigiai brėžiamomis asociacijomis ataidi poetiškuose kaukų varduose, kurie tuo pat metu tiksliai pagauna ir grafiškai konkretų abstrakčios beformiškumo transformacijos į formą būdą.

Abstrakti vieno ar kito kauko figūra kiekviename paveiksle iškyla tartum vientisas kiniškas hieroglifas, kuriame organišką kompozicijos vientisumą

puikiai dera su vitališku jos dinamiškumu, vidiniam iš pirmo žvilgsnio statiškos figūros judesiui būdingu energijos pulsavimu. Tobula paveikslų kompozicija iškyla kaip virtuoziško balanso tarp statikos ir dinamikos, pilnatviškos ramybės jausmo ir tuo pat metu juntamo gyvybinės energijos antplūdžio. Tonizuojanti ramybė, vitalinės energijos kupina rintis – būtent taip galima apibūdinti šio ciklo paveikslų keliamą jausmą bei kuriamą nuotaiką. Kaip tik tuo, mano galva, galima paaiškinti, kodėl į šiuos grafikos darbus taip miela žiūrėti, kodėl jie traukia kaip magnetas, tiesiog hipnotiškai prikaustydami stebėtojo žvilgsnį. Nuo Matuliausko pavaizduotų kaukų figūrų, primenančių kaligrafo teptuku tobulai nutapytus kiniškus hieroglifus, neįmanoma atitraukti akių – juos kontempliuodami juntame, kaip atgauname sielos bei kūno jėgas ir atsikratome kasdienio buitinio erzelio, trikdančio mūsų dvasios ramybę ir pusiausvyrą.

Visiems „Kaukysos kaukų“ ciklo paveikslams būdinga įstabi besirandančios, besiaktualizuojančios, kitaip tariant, *dar besiformuojančios formos*, ir jau realizuotos, aktualizuotos, kitaip sakant, *jau galutinai susiformavusios formos* dialektika. Turint omeny, kad kaukas, žvelgiant mitologijos požiūriu, – tai iš žemės dirvos ar kupsto gimstanti būtybė, nuolat besiformuojanti ir niekada iki galo neįgyjanti galutinio pavidalo (panašiai kaip Golemas, žydiškojoje folklorinėje tradicijoje minima baisinga būtybė, dirbtinai sukurta kabalistinėmis manipuliacijomis ir panaši į robotą ar ne iki galo suformuotą milžiniško dydžio žmogų), kiekvienas šio grafikos darbų ciklo paveikslas vaizduoja kauką kaip *besiformuojančią formą*, ar kauką kaip

formą, pagautą jos radimosi, realizavimosi, aktualizavimosi akimirką. Tad žvelgiant paveikslų turinio (vaizdavimo objekto) požiūriu, forma – *kaukų forma* – yra vis dar besiformuojanti, dar iki galo nepabaigta kurti, tačiau *pačių Adomo Matuliausko paveikslų*, kuriuose vaizduojami besiformuojantys kaukų pavidalai, *formos* yra jau visiškai baigtos formuoti – ir jos yra tobulos tiek paveikslų kompozicijos, tiek techninio grafinių elementų atlikimo požiūriu. Kitaip tariant, *paveikslų turinio plotmėje* „Kaukysos kaukuose“ vaizduojamos galingai besiformuojančios žemės stichijos būtybės, ieškančios savo galutinio pavidalo, o *paveikslų meninės formos plotmėje* pačios šios besiformuojančios kaukų formos iškyla kaip visais atžvilgiais tobulos – galutinai susiformavusios ir neįmanomos „pagerinti“.

Kaukai, pavaizduoti Matuliausko darbuose, verčia prisiminti Johanno Wolfgango Goethe's *Fauste* skambantį troškimą bei raginimą sustabdyti žavingą akimirką: pati akimirka, kai pagaunamas dar besiformuojantis, dar nenustojęs judėti ir vitalinės energijos nepraradęs būtybės pavidalas, yra ne kas kita, kaip *tobula akimirka*, kurią galime laikyti *pabaigta egzistencinės akimirkos forma* – forma, kuriai iki tobulumo jau nieko netrūksta. Dialektiška pusiausvyra tarp pasiekto ir tebesiekiamo tobulumo, tarp galutinai susiformavusios ir vis dar besiformuojančios formos suteikia „Kaukysos kaukų“ ciklo paveikslams tiesiog misterinio žavesio, stebėtoją užklumpančio stichiškai, bet paaiškėjančio tik pažvelgus filosofiniu žvilgsniu.

Ne mažiau įdomi ir ta aplinkybė, kad Matuliausko vaizduojami kaukai užgimsta dviejų pirmapradžių stichijų – *vandens* ir

žemės – sandūroje. Kaukų ryšys su žeme yra jau savaime akivaizdus, aiškiai paliudytas mitologinėje tradicijoje, atskleidžiančioje, kad kaukai gimsta iš samanų kupsto ar žemės grumsto, bet kadangi šio grafikos darbų ciklo paveiksluose vaizduojami ne šiaip kaukai, o būtent Kaukysos – sraunaus upelio, įtekančio į Vilnią, – kaukai, mes vaizduotės akimis juos regime gimstančius ne iš kaukams įprastos stichijos – žemės stichijos – kupstų ar grumstų, o iš gerokai dinamiškesnės vandens stichijos „grumstų“ – būtent iš Kaukysos verpetų ir purslų. Mitinėje ir net už ją vėlesnėje filosofinėje tradicijoje (pakanka prisiminti vien Platono dialogo *Timajas* kontekstą) žemės stichija suvokiama kaip sunkiausia ir inertiškiausia tarp keturių tradicinių stichijų (žemės, vandens, oro ir ugnies), o vandens stichija – kaip už ją lengvesnė ir dinamiškesnė, todėl „Kaukysos kaukuose“ implicitiškai glūdinti nuoroda į dvejų stichijų – žemės, kuri yra sunki, kieta bei inertiška, ir vandens, kuris yra lengvas, „minkštas“ bei plastiškas – dialektinę jungtį bei sąveiką, dar kartą – tik kitu lygmeniu – pakartoja mūsų ką tik aptartą *dar besiformuojančios* ir *jau susiformavusios* formos dialektiką. Žemė – inertiška ir šiuo atžvilgiu galutinai susiformavusi stichija (arba stichija, sunkiai transformuojama į kitus pavidalus), o vanduo – dinamiška stichija, dėl jai būdingo takumo bei plastiškumo nuolat protėjiškai keičianti pavidalus ir niekada neįgyjanti kurio nors vieno pavidalo kaip galutinio.

Tad akivaizdu, jog statiškumo ir dinamiškumo, inertiškumo ir plastiškumo dialektika „Kaukysos kaukuose“ perteikta dvejopai – tiek implicitinėje nuorodoje į inertiškos žemės ir plastiško vandens stichi-

jų susipynimą Kaukysos kaukų, kurie – kaip natūralu spėti – yra veikiau iš vandens, o ne iš žemės gimstančios būtybės, metamorfозėse, tiek conceptualiojoje opozicijoje tarp *besiformuojančių kaukų formų*, perteikiamų paveikslų turinio plotmėje ir išryškinančių dinaminį bei plastinį meninės intencijos aspektą, ir *jau galutinai suformuotos pačių paveikslų meninės formos*, kuri perteikiama meninės raiškos, meninio atlikimo plotmėje ir išryškina statinį meninės intencijos aspektą. Tad sunku įsivaizduoti rafinuotesnį – subtiliau įgyvendintą bei išradingiau nuo profano žvilgsnio paslėptą – meninį sumanymą nei tas, kurį matome Matuliausko „Kaukysos kaukuose“: toks sumanymas ir virtuoziškas jo įgyvendinimas dar kartą primena Horacijaus mintį, kad „didžiausias menas – paslėpti meną“ (*maxima ars est celare artem*). Matuliausko paveikslai žavi savo asketišku santūrumu, sakytume, net pačiai kiekvienos paslapties bei kiekvieno autentiško meninio slėpinio prigimčiai būdingu santūrumu, ir tik filosofinė analizė geba atskleisti tikrąją subtilios meninės jų koncepcijos gelmę.

Bet ir to maža – „Kaukysos kaukų“ ciklo paveikslams būdinga statikos ir dinamikos dialektika pasirodo dar ir *geografijos* (*topografijos*) *lygmeniu*: Kaukysa, kaip geografiškai konkretus upelis, teka per geografijos požiūriu ne mažiau konkrečią Užupio žemę: ši žemė – ne kaip žemės stichija, o kaip *vieta*, kaip *teritorija*, yra taip pat statiška (kaip ir pati žemės stichija), nes ji „stovi vietoje“, skirtingai nei Kaukysos vanduo, kuris „nestovi vietoje“, nes nuolat prateka, įtekėdamas į Vilnią, kuri savo ruožtu įsilieja į Nerį. Adomo Matuliausko paveiksluose – trečiajame prasminiame jų sluoksnyje – at-

siverianti skirtis tarp sakralios Šventaragio slėnio ir jį supančios Užupio *žemės* (kuri mums, lietuviams ir vilniečiams, yra duota kaip amžina, nesikeičianti, nepakeičiama ir neiškeičiama mūsų dvasinė teritorija), ir per ją pratekančio Kaukysos, Vilnios, Neries ir pagaliau – jei žvelgiame į visą Lietuvą – Nemuno *vandens*, sujungiančio mūsų žemę, mūsų dvasinę teritoriją su visu pasauliu, kurį šioje analogijoje galėtų simboliškai perteikti jūros ir vandenynai, iškyla kaip visiems menininkams keliamas etinis ir kūrybinis imperatyvas – priesakas *pasilikti* savojoje žemėje – savojoje gimtinėje ir dvasinėje teritorijoje, neiškeičiant jos į jokią kitą vietą, tačiau gimtojoje vietoje užgimusius kūrybos vaisius *plukdyti* į plačius pasaulinės kultūros vandenis.

„Kaukysos kaukų“ autorius yra pajėgus laikytis šio imperatyvo: Matuliausko kūryba yra didžiai lietuviška, išsisknijusi gimtojoje Lietuvos žemėje – Vilniuje, Užupyje, šventajame Šventaragio slėnyje ir kvėpiančiame Bernardinų sode, bet kartu išvengianti provincialumo, primityvių

folklorinių stilizacijų ir tiesmuko meniškai neįprasmingos mitologijos citavimo. Tai, kad Matuliausko sukurti meniniai kaukų „hieroglifai“ buvo palankiai įvertinti Japonijos ir kitų pasaulio šalių meno žinovų, aiškiai parodo menininko pajėgumą „plukdyti“ savo menines idėjas į užjūrius, taip garsinant Lietuvos vardą pasaulyje ir skleidžiant jame gimtosios šalies kultūrą. Išsisknijimas gimtojoje žemėje, gimtojoje kultūroje, pagaliau gimtojoje mitologinėje ir pasaulėžiūrinėje tradicijoje Adomo Matuliausko grafikos darbuose puikiai dera su komunikuojamos meninės žinios universalumu, conceptualiu abstraktumu bei asketišku minimalizmu, be kurių joks aukštasis menas šiais laikais apskritai neįmanomas.

Ši įstabi pusiausvyra tarp lietuviškumo ir pasauliškumo, tautiškumo ir tarptautiškumo, virtusi dailininko meninės kūrybos sėkmės formule, yra dar viena Kaukysos kaukų saugoma paslaptis...

NAGLIS KARDELIS